

התקשרות דרך מסך הברזל

”ה

התקשרות שלנו לרבי מאחורי מסך הברזל, היתה בעיקר באמצעות לימוד תורת הרבי” כן מספר מורי וחמי הרה”ח

ר' ליפא קליין, אשר בעודו ברוסיה הסובייטית התקשר לאילן החיים חרף מחיצת הברזל שהפרידה בגשמיות בינו לבין הרבי. ר' ליפא לא מתיימר לדבר על גדולות ונצורות; אצלו היה פשוט כי כל מאמר או שיחה של הרבי שהצליחו להגיע לטשקנט עיר מגוריו, הוא מיד דאג להעתיק עותק ועוד עותק כדי לאפשר לאנ”ש והתמימים ללמוד חסידות של הרבי. אז ידעו להעריך אוצרות מעין אלה.

בעוד שבשעות היום היה טרוד בצרכי הפרנסה, את ההעתיקות של תורת הרבי, עשה בשעות הלילה המאוחרות במטרה שעוד חסידים השרויים בשביה, יוכלו להרוות נפשם הצמאה בטללי חסידות מהרבי.

לרגל י”א ניסן, יום הולדתו של הרבי, ישבתי לשיחה עם חמי שי, מותיקי וחשובי חסידי חב”ד בנחלת הר חב”ד. במשך שעה ארוכה שמעתי ממנו על התקשרות לרבי ברוסיה בתנאים של אז, יחד עם שביבי זכרונות ששמענו ממנו במשך השנים.

חיים למען הכלל

הרה”ח ר' ליפא קליין נולד בשנת תרצ”ה - לאורך ימים ושנים טובות - ב'פושקינה' שבפרברי לנינגרד, שם התקיימה קהילה חב”דית קטנה.

בבית הוריו הרה”ח ר' שמואל מנחם ומרת מרים קליין, שהיה בן חדר אחד בלבד, התקיים מניין תפילה חשאי שלוש פעמים ביום, ובו אף נערכו התוועדויות. הקומוניסטים התנכלו לו בצורה עקבית, ביוזעם שאביו מייצר בבית תוצרת עצמית כדי לא לעבוד בשבת, ואף דואג שבניו ילמדו תורה.

בתקופת מלחמת העולם השנייה, נמלטה משפחתו עם קבוצת חסידים מאיזור לנינגרד מזרחה. במשך שנתיים ימים שהו בקולחוז בורטיוק, כמאה ק”מ מהעיר אופה. לאחר שנתיים של חיים בתנאים קשים, עברו להתגורר בטשקנט.

גם בטשקנט המשיכה משפחת קליין לפעול למען הכלל באחזקת תורה ותפילה. בני המשפחה היו מראשי העסקנים בסיוע לפליטים הרבים שנהרו לטשקנט וחיפשו קורת גג לראשם. ביתם היה כתובת לאירות. מדי פעם אף נערכו בו חתונות, בריתות והתוועדויות שהיו אסורות.

תחילה אביו כיהן כגבאי בבית כנסת סמוך לביתם, אלא שבאחד הימים פשטו אנשי

ההתקשרות לרבי היא חלק מסדר יומו של חסיד. בימינו הכול קל: לשמוע, לראות וללמוד. רק תבחר. אבל בשנים בהן שהו החסידים מאחורי מסך הברזל, גם רגש הלב והרצון להתקשר לרבי, היה משימה קשה... << סופר 'בית משיח' ר' שניאור זלמן ברג בשיחה אישית עם חמיו הרה”ח ר' ליפא קליין, מחשובי החסידים בנחלת הר חב”ד אודות התקשרות לרבי בשנים בהן הם היו מאחורי מסך הברזל >> מוגש ליום הבהיר י”א ניסן

מאת שניאור זלמן ברג

הק.ג.ב. על בית הכנסת וסגרו אותו על מנעול וברית.

בני משפחת קליין לא נרתעו, והחליטו להוציא מתוכו את ספר התורה. הם פרצו לבית הכנסת דרך החלון, הוציאו את ספר התורה, והעבירוהו היישר לביתם. מאז התקיים 'מניין' חב"די בבית משפחת קליין, למרות הסכנה.

לא רצינו להאמין בנכונות השמועה

בתקופת הסתלקות אדמו"ר הרי"צ וקבלת הנשיאות על ידי הרבי מה"מ, היה ר' ליפא נער כבן 15 שנים. למרות השנים הרבות שחלפו מאז, הוא זוכר היטב את השמועות הראשוניות שהגיעו:

"היה זה בתקופה הקשה ביותר, כאשר סטלין נהג ביד ברזל כלפי כלל התושבים, ובעיקר נגד יהודים שומרי מצוות. הרגשנו במצור ומצוקה. כל תפילה או התוועדות לווה בחששות ממעצר.

מסך הברזל מעולם לא היה אימתני כמו בעת ההיא. השלטונות עשו הכל כדי למנוע קשר עם העולם המערבי. הצנזורה עמלה קשה לבדוק כל מכתב שהגיע מהמערב לברית המועצות, ולהיפך. לא ייפלא אפוא, שכאשר הסתלק אדמו"ר הרי"צ, לא ידענו דבר.

מחודש שבט ועד ניסן לא הגיע אלינו ולו בדל של אינפורמציה. רק לקראת חג הפסח תש"י החלו להגיע שמועות כלשהן מכיוון הקהילה החסידית בסמרקנד. למרות זאת, כל מי שמע משהו, לא רצה להאמין בנכונות השמועה, והשמועה נעצרה. איש לא ידע לברר האם השמועות נכונות. בחלוף הזמן הבינו את אט

הרה"ח ר' ליפא קליין שי'

ר' ליפא עדיין זוכר את היום בו הוברחו לטשקנט ארבעה החלקים ראשונים של 'ליקוטי שיחות'. ר' ליפא דאג לקבל אותם לידי והחל ללמוד בהם. כשהיה עליו להשיב את הספרים לבעליהם, דאג לשבת בלילות - לאחר יום עבודה מפרך - ולהעתיק בכתב ידו שיחה אחר שיחה...

שאדמו"ר הרי"צ אכן הסתלק. הוכינו בשבר גדול. יחד עם המידע הזה, החלו אט אט לזרום שברי מידע אודות ממלא מקום. היה מי שאמר כי "יש ממלא מקום טוב", אך לא הזכירו שם מפורש. רק עם חלוף הזמן התברר לנו כי החתן השני, "הרמ"ש", נבחר לרבי".

'ליקוטי שיחות' בכתב יד

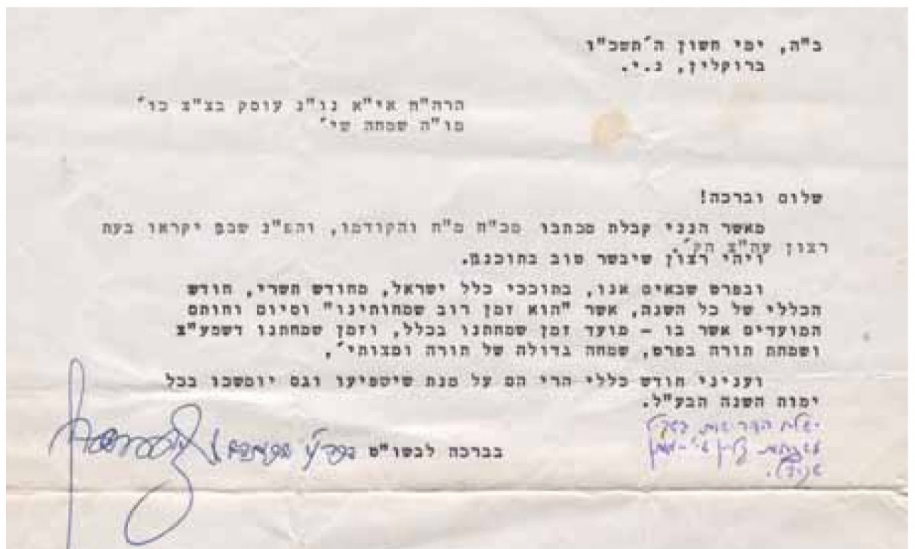
חלק חשוב בהתקשרות לרבי בכלל, ומאחורי מסך הברזל בפרט, הוא לימוד תורת הרבי. אך מה לעשות שאי אפשר היה לגשת לחנות הספרים הקרובה ולקנות ספר חסידות... גם ספרי החסידות שהיו, התבלו במשך השנים, נקרעו או אבדו. מלאי הספרים הלך והצטמצם.

חסידים מסרו נפשם על לימוד תורת החסידות, והחלו להעתיק בכתב יד שיחות ומאמרי חסידות וליצור עותקים ובכך לזכות את אנ"ש והתמימים בלימוד החסידות. ר' ליפא היה מעתיק מקצועי ששקד לילות כימים כדי להעתיק כתבי חסידות. לא פעם היה זה ספר חסידות בודד שנמצא בבית אחד החסידים או בגניזה של בית כנסת; הוא היה מעתיק את הספר עמוד אחר עמוד, ומייצר עותקים נוספים עבור אחרים.

רק בשנים מאוחרות יותר, כאשר שלוחי הרבי הגיעו לרוסיה במסווה של תיירים, הם הביאו עמם ספרי חסידות של הרבי. כאשר הגיעו ספרים כאלה, בודדים אמנם, הם היו אצל ר' ליפא יקרים מפיז. הוא היה עוטה עליהם כמוצא שלל רב, ודאג להעתיקם במהירות ובדייקנות על מנת לאפשר גם לחסידים נוספים ללמוד.

ר' ליפא עדיין זוכר את היום בו הוברחו לטשקנט ארבעה החלקים הראשונים של 'ליקוטי שיחות'. הללו הגיעו לרשותו של הרה"ח ר' יוסף וילנקין. ר' ליפא דאג לקבל אותם לידי והחל ללמוד בהם. בימים האחרונים, כשהיה צריך להשיב את הספרים לבעליהם, דאג לשבת בלילות - לאחר יום עבודה מפרך - ולהעתיק שיחה אחר שיחה... גם העיפות הכבדה לא הכריעה אותו, למרות שאותות העייפות ניכרו לא פעם באיכות הכתב...

רגש האהבה והחיבור לרבי התבטא לא רק בלימוד כתבי החסידות. הצמאון הגדול היה לראות את פני הרבי, מה שמחזק את רגש ההתקשרות. אולם היכן משיגים תמונה של הרבי? מה שכל כך פשוט וקל בימינו, באותם ימים של רוסיה, השגת תמונה של הרבי הייתה בגדר משימה בלתי אפשרית. חסידים ידעו כי אי אפשר

הרבי בכתב יד קדשו לר' שמחה גורוצקי: "ישלח הדרישות בשביל משפחות קליין שי' - אותן שקיבל"

הרה"ח ר' ליפא קליין אצל הרבי בחלוקת דולרים

עם מזומנים שהגיעו במיוחד מטשקנט ומסמרקנד - וה'משקה' נשפך כמים".

יציאה על פי הוראות הרבי

משפחות קליין, כמו יהודים רבים אחרים, לא היו רשאים לצאת מרוסיה בשל מדיניותה של ברית המועצות. רק בשנות ה-ל' נפתח פתח במסך הברזל, ויהודים רבים יצאו מרוסיה, ובהם גם בני משפחות קליין, לא לפני שזכו לקבל הוראות והדרכות רצופות מהרבי.

בתחילת חודש סיון תשל"א, יצאה ראשונה האם, מרת מרים קליין יחד עם האח ר' ליפא, רעייתו וילדיו דובה (הרשקופ) ומענדי (כיום מנהל בית חב"ד באילת). הם עשו דרכם מברית המועצות לארץ הקודש, ומשדה התעופה נסעו היישר לנחלת הר חב"ד.

ביום שישי, ד' בסיון, הגיעו ר' ליפא קליין ובני ביתו לנחלת הר חב"ד. בשבת קודש, ערב חג השבועות, נערכה התוועדות בבית הכנסת במהלכה התוועדו החסידים שהגיעו זה עתה מאחורי מסך הברזל - ר' יעקב נוטיק ויבלחט"א ר' ליפא קליין. השניים סיפרו לחסידים על הנעשה והנשמע בקהילות חב"ד בטשקנט, בסמרקנד ובמוסקבה.

במהלך ההתוועדות, המשפיע הרה"ח ר' זושא פויזנר ע"ה דיבר בלהט על כך שחסיד שהגיע מעמק הבכא, מחובתו לנסוע לרבי באופן מיידי. הוא אף הוסיף כי הוא באופן אישי ידאג לויזות כניסה לארצות הברית.

הבטחה זו לא באה בחלל ריק, שכן באותן שנים השלטונות בארצות הברית הערימו קשיים על קבלת ויזות לאזרחים

"גיסי נסע פעם עם אמו לשגרירות ישראל

במוסקבה, לאחר שאמו קיבלה היתר יציאה מרוסיה. כשיצא מהשגרירות, כיסוי היו מלאים בתמונות של הרבי, דבר נדיר ביותר באותם ימים. בניסים גלויים הצליח להביא אותם עד טשקנט, ללא פגע".

ברכת הרבי לשידוך של ר' ליפא קליין ורעייתו

להבריה לרוסיה תמונות של הרבי, מאחר ואנשי הצנזורה והמכס כבר הכירו את התמונה...

עם זאת, המוח היהודי לא פסק מלמצוא דרכים יצירתיות: "גיסי הרה"ח ר' משה גולדשמיד ע"ה נסע פעם עם אמו לשגרירות ישראל במוסקבה, לאחר שאמו קיבלה היתר יציאה מרוסיה. כשיצא מהשגרירות, כיסוי היו מלאים בתמונות של הרבי. בניסים גלויים הצליח להביא אותם עד טשקנט, ללא פגע", מספר ר' ליפא.

חודשים חלפו עד שהגיעה הברכה לשידוך

ההתקשרות האיתנה של החסידים מאחורי מסך הברזל, הייתה על-אנושית. למרות שלא ראו את הרבי ולא שמעו ממנו תורה, בכל זאת החזיקו ברגש עצום של התקשרות. כאשר עמדו 'לסגור שידוך', ידעו שאין לעשות זאת עד אשר תגיע ברכת הרבי.

בשל התנאים המורכבים של הדואר, והחשש מהשלטונות, לעיתים משיגור בקשת הברכה ועד קבלת המענה של הרבי, חלפו חודשים ארוכים. יחד עם זאת, החסידים המתינו בסבלנות רבה, שכן לא רצו לסגור שידוך ללא הסכמה וברכה מהרבי.

כך היה גם אצל חמי וחמותי ר' ליפא ורעייתו רחל קליין שי':

"הוצע לי שידוך את רחל סירוטה, בתם של ר' מרדכי ורבקה סירוטה. למעשה הכרנו אותם היטב במשך השנים בהן התגוררנו בטשקנט. כאשר הגיע הזמן לסגור שידוך, שלחנו מכתב לידידינו ר' יונה לבנהרץ שעלה לארץ הקודש מספר שנים קודם לכן. באותם ימים, מבחינת הסיכון היה עדיף לשלוח מכתב לארץ הקודש מאשר לארצות הברית. כך שלחנו את המכתב לר' יונה והוא אשר שיגר את השאלה לרבי. לאחר שהגיעה תשובתו של הרבי, ר' יונה לא התמהמה ושיגר לנו הודעה קצרה אודות המענה החיובי. חלף עוד זמן מה עד שקיבלנו את המענה המקורי - ברכה בכתב יד, על פתק חלק, והכל כתוב ברמזים, רובו ברוסית, וחתום שמו הפרטי בלבד של הרבי.

"חתונתנו התקיימה בא' בתמוז תשכ"ח בחצר משפחת הורי הכלה, כאשר מסדר הקידושין היה הרב זלמן בובער-פבזנר, ומי שלימד אותי תורה כל השנים. חצר משפחת סירוטה צהלה ושמחה,

נואם בוועידת צעירי חב"ד, סוכות תשל"ב חודשים ספורים לאחר עלייתו לארץ הקודש. בתמונה נראים נציגי העולים מרוסיה: ר' דוד שקולניק, ר' ליפא קליין, גיסו ר' זאב סירוטה, ר' שמעון גלפרין

ביטאון 'הפרדס' מדווח על

מפגש העולים עם הגאון הרב פיינשטיין

הוסיף "בעל מדרגה". אין לי מושג מה כוונתו, אבל כך אמר... "את המפגש פתחתי בחזרה על שיחת הרבי שנאמרה באותם ימים בענין 'אפרו של יצחק'. בתום דבריי, כל אחד מהנוכחים דיבר במשך מספר דקות אודות חשיבות תיקון חוק 'מיהו יהודי'."

"בסיום הנאומים הקצרים שלנו, הגאון הרב פיינשטיין ענה בשם רבני האגודה, כי מסכים הוא לדעת הרבי - ואכן יש צורך חשוב לפעול מהר לתיקון החוק במטרה למנוע התבוללות. הוא הצהיר כי יפעל לתיקון החוק."

בו במקום שלף הרבי 100 דולר

כאשר ביקשתי מחמי שביבים מיוחדים מ'יחידות' אצל הרבי, שמעתי סיפור מיוחד: "היה זה בשנות ה-ל", כאשר בנו בניין חדש לשיבת הבוכרים בכפר חב"ד. במהלך הבניה התעוררה שאלה למי שייך השטח עליו מוקם הבניין. עם הזמן הסיפור הלך ונהיה מורכב, עד אשר התגלגל לבית דין רבני חב"ד שעסק בזה. "באותם ימים נסעתי לרבי, והמנהל ידידי ר' בורקה שייף ביקשני לספר לרבי על הפלונטר, ולשאול כיצד לנהוג בנושא. הרבי השיב כי בענין ההלכתי, הרי הרבנים דנים בזה ולכן הוא אינו רוצה להתערב, אבל בענין הכספי של הישיבה, הרבי אמר שיסייע. בו במקום הוציא שטר של מאה דולר והעניק לי. "כאשר שבתי לארץ הקודש, מסרתי את השטר המיוחד לר' שמחה גורודצקי,

על אש ההתקשרות לרבי שבערה כל העת, חרף המסך המפריד. במהלך החודש חיפש המזכיר הרב חודקוב כמה מהעולים החדשים, אלה הזמנו למשרדו של הרב חודקוב, ובהם גם ר' ליפא קליין. המוזמנים כלל לא הבינו מה עומד להתרחש בעוד רגעים אחדים. לפתע, ללא הודעה מוקדמת, יצא הרב חודקוב מחדרו יחד עם נציגי העולים, והולכים היישר אל חדרו של הרבי: "בשנים ההן נאבק הרבי בכל דרך למען תיקון חוק 'מיהו יהודי' כדי שרק יהודים שהתגיירו על פי הלכה, ייחשבו ליהודים. ב'יחידות' ביקש מאתנו הרבי להגיע למשרדי 'אגודת הרבנים' בניו יורק, ולהיפגש עם הגאון הרב משה פיינשטיין כדי להבהיר לו את חשיבות המאבק של הרבי למען תיקון החוק, תוך דגש על ההתבוללות השוררת בברית המועצות ממנה הגענו לא מכבר. היה עלינו לבקש מ'אגודת הרבנים' להכריז כי הם מבקשים לתקן את החוק, כדי שבארץ ישראל יבינו כי יהדות ארצות הברית רוצה בתיקון החוק באופן מידי. "אחד החסידים שאל את הרבי, האם לומר לרבנים כי הדברים נאמרים בשם הרבי. הרבי השיב כי לדבר בשם עצמו, הוא יכול לבד... 'הכוונה היא שהעולים שהגיעו זה עתה מרוסיה ומודאגים ממצב ההתבוללות ברוסיה, ידברו בשם עצמם.' "בו ביום נסענו למשרדי אגודת הרבנים. כשהגענו, הוכנסנו אל הרבנים שישבו יחד, ובראשם הרב משה פיינשטיין. הרב חודקוב הציג את החסידים והוסיף מספר מילים על כל אחד. כאשר הציג אותי,

שיצאו זה עתה מרוסיה, מחשש למרגלים. לדידם, כל אזרח שיצא זה מכבר מרוסיה, יש חשש שמא הוא מרגל. אולם לר' זושא היו קשרים טובים בשגרירות האמריקאית בארץ ישראל, והוא ידע כיצד להשיג ויזות גם לעולים חדשים 'טריים'."

כארבעה חודשים חלפו מאז שנחת בארץ הקודש ועד שר' ליפא עלה שוב על מטוס בדרכו לרבי בחודש החגים. "בתשרי תשל"ב נסעתי לרבי. כנהוג באותן שנים, העולים החדשים הזמנו על ידי הרבי להגיע אליו לחצרות קדשנו. זכורני שכאשר ראיתי את הרבי, ההתרגשות לא ידעה גבול; העיניים דמעו וכנהוג בירכתי 'שהחיינו' בשם ומלכות. כעבור מספר ימים נכנסתי ל'יחידות', וביקשתי ברכה לשני אחיי שעוד נותרו ברוסיה וביקשו לצאת. הרבי ביקש לדעת פרטים על היציאה שלנו, וסיפרתי שנאלצנו לשלם סכום עתק כשחוד. הרבי הורה כי ביציאתם של האחים, לא יהיה צורך לשלם שוחד, וגם הם ייצאו בקרוב. ואכן, לאחר כחודשיים ימים, האחים עם בני המשפחה הגיעו לארץ הקודש."

משלחת אל הפוסק הרב פיינשטיין

קבוצת העולים, ובהם ר' ליפא, זכו לקרובים רבים ויחודיים מצד הרבי לאורך חודש החגים. בחול המועד סוכות התקיימה 'ועידת צעירי אגודת חב"ד'. בין הנואמים כובד גם ר' ליפא קליין לשאת דברים, כנציג העולים החדשים. הוא סיפר אודות מנייני תפילה חשאיים, לימוד תורה במחתרת, וכמובן

ר' ליפא ובנו ר' מענדי ב-770 בשנים האחרונות

בעבודתו כמזכיר ישיבת הבוכרים

של הדור הצעיר: היום אפילו הקטנטנים מתכוננים ל"א ניסן עם החלטות טובות ומעשים טובים כמתנה לרבי, וכולם מדברים כל היום על הרבי, וגם הם לא ראו את הרבי, "ממש כמוכם, ברוסיה", אמרתי. התגובה של השווער היתה מבט רציני, ולאחר מכן חיוך רחב:

"התקשרות לרבי מתחלקת לשלושה חלקים: מחשבה דיבור ומעשה. כאשר מנגנים ניגון של הרבי - מתקשרים במחשבה; כאשר לומדים תורת הרבי - מתקשרים בדיבור, וכאשר עושים מה שהרבי הורה לנו - מתקשרים במעשה. "ומה הכי חשוב? בתניא הנלמד בשיעורים היומיים בימים אלו, מבחיר אדמו"ר הזקן היטב, כי העיקר הוא המעשה גם כלפי לימוד התורה. כך גם בהתקשרות; אין ספק כי החשוב ביותר הוא ליישם את הוראות הרבי, לפעול למעשה על פי ההוראות והתשובות שהרבי נתן לנו".

חמי שי', למרות הידע הרב בלימוד בכלל, ובתורת הרבי בפרט, איננו מרגיש 'משפיע' וכדומה. כאשר אני שואל אותו כיצד מחדירים את ענייני משיח בכל ענייני עבודת ה', כפי שהרבי דרש, הוא משיב בפשטות:

"קודם כול, יש להקפיד לקיים כל סעיף בשולחן ערוך. זה האלף-בית. אחרי זה, בכל מצווה שעושים, צריכים לכוון שמקיימים מצווה זו כדי להביא את ההתגלות של המשיח בגאולה האמיתית והשלמה.

"וכמובן, ואין צורך לומר, שצריכים ללמוד שיחות ומאמרים בענייני גאולה ומשיח, שעליהם הרבי עצמו אמר שהם "הדרך הישרה להבאת הגאולה". ומי יבוא אחרי המלך?!

ניסיתי את כוחי בשרטוט ההתקשרות של הדור הצעיר: היום אפילו הקטנטנים מתכוננים ל"א ניסן עם החלטות ומעשים טובים כמתנה לרבי, וגם הם לא ראו את הרבי, "ממש כמוכם, ברוסיה", אמרתי. התגובה של השווער היתה מבט רציני, ולאחר מכן חיוך רחב.

באותם ימים, לא היה קל וזמין כמו שזה היום. היה צורך להמתין למכתבים כדי להבין את הנעשה באמת בארץ הקודש. לאחר שהודיעו כי הרבי הורה להישאר, לא היו לי כל שאלות - הרבי אמר אז עושים. כך נשארנו כל התשרי אצל הרבי, ולאחר שמחת תורה שמחנו לשוב לארץ הקודש ואל הילדים".

התקשרות - אז והיום

כאשר אני מנסה לשמוע 'הרגשים' חסידיים בעניין ההתקשרות לרבי, אז והיום, כאשר איננו רואים את הרבי בגשמיות - התשובה היא במילים קצרות ובשתיקה ארוכה: "זה נושא עדין, כי השאלה הגדולה מהי מהות ההתקשרות?" ניסיתי את כוחי בשרטוט ההתקשרות

ממייסדי ומנהלי ישיבת הבוכרים, והוא מכר את השטר תמורת סכום עתק שנכנס לקופת הישיבה".

נשאים אצל הרבי למרות המלחמה

ר' ליפא נסע לרבי בתדירות, אך את תשרי תשל"ד - במהלכו פרצה מלחמת יום כיפור - הוא לא יכול לשכוח.

"נסעתי עם רעייתי לתשרי, כאשר את שני הילדים הקטנים דובה ומענדי, השארתי אצל אמי בנחלת הר חב"ד. הגענו לו' תשרי, ומיד לאחר מכן, זכינו להשתתף בפארבריינגען עם הרבי לרגל ו' תשרי, יום ההילולא של הרבנית חנה ע"ה.

"בעיצומו של יום כיפור נודע לנו שפרצה מלחמה קשה בארץ הקודש. במוצאי יום כיפור קיבלנו מידע שהתפרסם בכלי תקשורת אמריקאים, כי חיילים יהודים רבים נהרגו, ורבים אחרים נפלו בשבי, וצה"ל נמצא על פי תהום.

"שני ילדים קטנים יחד עם הסבתא, זה לא היה נראה פתרון מתאים לימי מלחמה כאלו, וחשבנו לשוב מיידית לארץ הקודש. טרם הספקנו לרדת לפסים מעשיים, ומהמזכירות יצאה הוראה שלא לשנות תוכניות, ולהישאר ב'בית חיינו' כפי התכנון המקורי - וכך אכן עשינו".

על הדאגות של "א אידישע מאמע", מוסיפה ומספרת גב' רחל קליין:

"לי זו היתה פעם ראשונה אצל הרבי. כשמעתי על המלחמה האיומה, הייתי בפאניקה גדולה, תוך דאגה עמוקה לבת ובן קטנים שהותרתי עם הסבתא. ורצייתי לשוב לארץ הקודש מהר ככל האפשר כדי לשמור על הילדים. להתקשר הביתה